

MİLLİ MÜCADELE'YE MUHALİF BİR GAZETE: “FERDÂ”

The Story Of A Newspaper Againsts Turkish National Independence War: Ferdâ

İbrahim İSLAM¹

Özet

Devletlerin dış politika hedeflerine ulaşmasında, çıkar ve beklentilerinin gerçekleşmesinde önemli bir araç olan basın, 19.yüzyılda etkili bir kamuoyu oluşturma aracıdır. Mondros Mütarekesinden sonra Türkiye'yi işgal eden devletler, amaçlarına ulaşmak ve yönetimlerini benimsetmek amacıyla basını kullanmışlardır.

Çukurova bölgesi Fransızlar tarafından işgal edilince, Ferdâ gazetesinin, bölgede Fransız işgalini destekleyen bir yayın organı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ferdâ gazetesi, bazen Saltanat ve Hilafet yönetimini benimseme bazen de İttihat-Terakki düşüncesine karşı çıkmak adına, Fransız işgal yönetimini desteklemiş, kurtuluş mücadelesini küçümsemiş ve eleştirmiştir. Bu yayın politikasının, Fransızların bölgeye yerleşmesine katkı sağlaması yanında Millî Mücadeleye inanç ve desteği zayıflatmaya çalıştığı görülmektedir.

Ferdâ gazetesinin 1918 yılı sonunda başladığı yayın hayatı, 1921 yılı sonunda Fransızların Çukurova'dan çekilmesiyle birlikte sona ermiştir. Gazetenin sahipleri ve yazarları 150'likler listesine alınarak yurt dışına çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adana Ferdâ gazetesi, Fransızlar, Türk Kurtuluş Savaşı, 150'likler, Ali İlmî Efendi.

Abstract

Press, as an important means of reaching the interests and aims in field of foreign affairs for all states, was a way for creating an effective public opinion. After Mondros Cease-fire the states that invaded Turkey used pres to attain their goals and to convince people to accept their administration.

When French forces occupied Cilicia, it had been observed the newspaper “Ferdâ” started to be published and it was supporting the invasion. This newspaper was trying to underrate and criticize the “National Independence War” at the side of French Administration, sometimes for sake of accepting teh administration of Kingdom and Caliphate in İstanbul, some times for rejecting the “Unification and Progress” ideology. This publishing policy not only helped the settlement of French Administration in the region, but also weakened the belief and support for “National Independence war”.

With the retreat of French forces from Cilicia, “Ferdâ” stopped publishing of last three years. The owners and writers of it were en listed in the “150's list” and were sent into exile.

Key words: Adana the newspaper “Ferdâ”, the French, Turkish Independence War, the “150's list”, Ali İlmî Efendi.

MİLLİ MÜCADELE'YE MUHALİF BİR GAZETE: “FERDÂ”

I- GİRİŞ: BASIN, KAMUOYU ve TARİHSEL SÜREÇ

Son yıllarda Millî Mücadele dönemi basını hakkında önemli çalışmalar yapılmıştır.¹ Ancak bunların hemen tamamı Millî Mücadele'yi

¹ Yrd.Doç.Dr.; Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. iislam@mynet.com

destekleyen basın organları hakkında yapılmış çalışmalardır. Bu çalışmada, Millî Mücadele'ye karşı bir politika izlemiş olan ve Adana'da yayınlanan "Ferdâ" gazetesi incelenmektedir. Böylece Millî Mücadele'ye karşı duruşun gerekçesi, düşünsel temelleri ve etkisinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın, Millî Mücadele dönemi basın, haber alma ve kamuoyu oluşturma konularına da katkı sağlaması beklenmektedir.

Avrupa'da basın olgusu XVII. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Coğrafi keşifler, nüfus hareketleri, ticaretin yaygınlaşması ve burjuvazinin oluşması gibi sosyo-ekonomik şartlar, basının zaman içinde gelişmesine ve nitelik değiştirmesine yol açmıştır. Başlangıçta sadece okuyucuyu bilgilendirmeye yönelik yayın yapan gazeteler, bir süre sonra, belli konularda düşünce ve kamuoyu oluşturma amacına yönelmiştir.²

XIX.yy'da propaganda, devletlerin dış politika hedeflerine ulaşmasında, çıkar ve beklentilerinin gerçekleşmesinde en önemli araç niteliği kazanmıştır. Propagandanın en büyük unsuru ise gazetelerdir. Dolayısıyla gazeteler, bu dönemin en etkili kamuoyu oluşturma aracı haline gelmiştir.³

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin öncülük ettiği basın-yayın hayatı, 1831'de Türkçe basının başlangıcı sayılan Takvim-i Vekâyi ile devam etmiştir. Türk basın hayatı, 1860'da Tercüman-ı Ahvâl ve 1862'de Tasvir-i Efkar gazetelerinin yayınlanması ile aşama kaydetmiştir. II.Meşrutiyet'in ilanı ile ortaya çıkan özgürlük ortamı, basın-yayın hayatının da canlanmasına yol açmıştır. Bu canlanmaya rağmen Türk basını, yabancı medya ile kıyaslanabilecek bir düzeye gelememiştir.⁴

Millî Mücadele'nin başlamasıyla birlikte, bu konudaki gelişmeleri duyurmak, kamuoyu oluşturmak ve yabancı basının olumsuz propagandasını karşılamak amacıyla çeşitli faaliyetlerin yürütüldüğü görülmektedir. 14 Eylül 1919'da Sivas'ta İrade-i Millîye, 10 Ocak 1920'de Ankara'da Hakimiyet-i Millîye gazetesi yayın hayatına başlamıştır. 6 Nisan 1920'de ise Anadolu

¹ Ömer Sami COŞAR, *Millî Mücadele Basını*, İstanbul 1967; Zeki ARIKAN, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Ankara 1989; Zekai GÜNER-Orhan KABATAŞ; *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Ankara 1990; Yücel ÖZKAYA; *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın*, Ankara 1989; İzzet ÖZTOPRAK, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara 1981; İzzet ÖZTOPRAK, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Ankara 1989; Mustafa ESKİ; *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Ankara 1995; Hülya BAYKAL, "Millî Mücadele'de Basın", *ATAM*, IV/ 11 (Mart 1998)

² M.Nuri İNUĞUR, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s.33 vd.

³ İzzet ÖZTOPRAK, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, s.38. Nermin ABADAN, *Halk Efkarı Meşhuru ve Tesir Sahaları*, Ankara 1956, s.24 ve 70. Duygu SEZER, *Kamuoyu ve Dış Politika*, Ankara 1972, s.17

⁴ Aynı dönemde Fransa'da sadece Paris'te 46 günlük haber gazetesi çıkmaktadır. 1914'te Paris gazetelerinin toplam tirajı 6 milyon kadardır. Yahya AKYÜZ, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara 1988, s.14.

Ajansı kurulmuş, 7 Haziran 1920 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü kurularak, çeşitli merkezlerde istihbarat şubeleri açılmıştır.¹

Millî Mücadele döneminde, bu mücadeleyi destekleyen ve “*Millî Mücadele Basını*” olarak adlandırılan çok sayıda gazete yayınlandı. Bunlar arasında; İzmir’de Anadolu ve Duygu, Ankara’da Yeni Gün, Afyon, Konya ve Ankara’da Öğüd, Eskişehir’de Yeni Dünya, Balıkesir’de İzmir’e Doğru ve Doğru Söz, Kastamonu’da Açık Söz, Konya’da Babalık, Erzurum’da Albayrak, Diyarbakır’da Küçük Mecmua, Amasya’da Emel, Edirne’de Ahali, Trabzon’da İstikbal, Giresun’da Işık, Antalya’da Anadolu, Bolu’da Dertli ve Türkoğlu, Artvin’de Yeşil Yuva, Elazığ’da Satvet-i Milliye, Maraş’ta Amal-i Milliye, Ankara’da Sebülü’r-Reşat ve Adana’da Yeni Adana gazetesi sayılabilir. Bu gazetelerin hemen tamamı ekonomik ve teknik açıdan büyük zorluklarla yayınlanmış ve ancak 200-600 adet basabilmişlerdir.² Bunlardan bazıları Büyük Millet Meclisi’nin açılmasından sonra, meclisten haber, teknik yardım ve kâğıt yardımı almışlardır.³

Bununla birlikte, yabancı basın, azınlık basını ve Türkçe basının bir kısmı da, Millî Mücadele’ye muhalif bir anlayış içinde olmuştur.⁴ Bu çalışmanın konusu olan ve Adana’da yayınlanan Ferdâ gazetesi de, Millî Mücadele’ye muhalefet eden Türkçe gazetelerden biridir.

II- MÜTAREKE DÖNEMİ ADANA BASINI ve FERDÂ GAZETESİ

a) Çukurova’nın İşgali ve Bölge Basını

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’nin 10. ve 16. maddeleri doğrudan Çukurova ile ilgiliydi. 10.madde ile Toros Tünellerinin işgali, 16.madde ile de bölgenin silahtan arındırılması kararlaştırılmıştı.⁵ İngiltere, 13.11.1918 tarihli 27 numaralı nota ile 15 Aralık tarihine kadar bölgenin kademeli olarak boşaltılmasını, silah ve cephanenin toplanmasını, askerlerin terhis edilmesini istedi.⁶ Aralık ayında da bölge işgal edildi.

Mütareke ve işgal dönemi, basın hayatı bakımından, Adana’da da oldukça hareketli geçti. Ermeniler *Toros*, *Azamarad*, *Hayistan* ve *Kilikya* adıyla 4 Ermenice gazete yayınlamaya başladılar.⁷ Bu gazetelerin temel amacı,

¹ Geniş Bilgi için bkz.Ertuğrul Zekai ÖKTE, “Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi,” *BTTD* 25(Mart 1987) s.17 vd. Yücel Özkaya; *Millî Mücadele’de Atatürk ve Basın*, Ankara, 1990.

² Bkz.Ömer Sami COŞAR, *Millî mücadele Basını*, İstanbul, 1967. Zekai GÜNER - Orhan KABATAŞ; *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Ankara, 1990.

³ *TBMM Zabıt Ceridesi I.Devre*, Ankara, 1940-1961, c.4, s.343-345, c.8, s.516.

⁴ Genel olarak, İstanbul ve İzmir basını ile işgal bölgelerindeki Türkçe basın, tehdit, sansür, hilafet ve saltanat veya düşmanla işbirliği gibi nedenlerle Millî Mücadeleye muhalefet etmiştir. Bkz. ÖZTOPRAK, *Türk Basını*, s.36. ÖZKAYA, *Atatürk ve Basın*, s.31, Zeki ARIKAN, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Ankara, 1989.

⁵ A.Fuat TÜRK GELDİ, *Mondros ve Mudanya mütarekeleri Tarihi* Ankara, 1948, s.70 vd.

⁶ *ATASE*, K:55,D:221/31 F:4.

⁷ İsmail Tevfik, *Adana Vilayeti Matbuatı*, İstanbul, 1932, s.13.

bölgenin Ermeni toprağı olduğu yolunda propaganda yapmak, Ermeni nüfus ve kültür etkinliğini arttırmak ve Ermeniler lehine kamuoyu oluşturmaktır.

Türkçe basının da, çoğunlukla işgal yönetiminden yana bir tavır alması ilginç bir durum meydana getirmektedir. Adana'da Türkçe mahallî gazetelerden *Ferdâ*, 5 Aralık 1918'de; *Yeni Adana*, 25 Aralık 1918'de; *Adana Postası*, 1919'da; *Rehber*, Aralık 1920'de yayın hayatına başladı. Bunlardan sadece Ahmet Remzi Bey'in çıkardığı *Yeni Adana* gazetesi Millî Mücadele'yi destekledi. Ali İlmî Efendi'nin yayınladığı *Ferdâ*, Giritli İlhami'nin yayınladığı *Adana Postası* ve Derviş Ata'nın yayınladığı *Rehber* gazetesi işgal kuvvetleri lehinde yayınlarıyla bu doğrultuda kamuoyu oluşturmaya çalıştılar.¹

b) "Ferdâ" Gazetesi

Ferdâ gazetesi, Çukurova'daki Türk birliklerinin bölgeyi tahliye ettikleri ve İtilâf devletlerinin bölgeyi işgale başladıkları, 5 Aralık 1918 tarihinde yayın hayatına başlamıştır.²

Osmanlıca ve Fransızca olarak düzenlenmiş olan logosunda şu bilgiler yer almaktadır:

Ferdâ

Tarih-i Tesisi: 1 Rebiyyü'l-evvel, sene 1337

Müdür-i mes'ul ve sermuharri: Ali İlmî

Mahall-i idaresi : Adana'da -kale kapusunda- Ferdâ matbaası.

Matbuata ait hususat için idare me'muriyetine müracaat edilmelidir.

Şerai-i iştirâ : Seneliği 400, altı aylığı 250 kuruştur.

Nüshası: 5 kuruştur.

Şimdilik Perşembe ve Pazartesi günleri intişar eder.

Siyasi, ilmî, edebî gazetedir.

Directeur et redacteur en chef: Ali İlmî

Ferdâ journal Turc Politique et litteraire

-Adresse telegrafique: Ferdâ **-Adresse postale :** Ferdâ B.P.2

Abonnements: un an: 400 **Six Mois :** 250 Piastres

Le Numero: 5 piastres

Bunların dışında, her sayıda günün tarihi (rumi ve hicri) ile gazetenin numarası yer almaktadır.

Gazetenin tam koleksiyonunu elde edemediğimiz için, yayın akışı hakkında kesin bir yargıya varmak zordur. Ancak, değişik yıllara ait elde ettiğimiz nüshaların tarih ve sayıları ile, diğer kaynaklardan bu gazete

¹ Geniş bilgi için bkz. İbrahim İSLAM, *Millî Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1995.

² Bazı araştırmacılar bu gazetenin yayına başlama tarihini 1 Aralık olarak belirtmektedir. COŞAR, *Millî Mücadele Basım* s.66. F.Süreyya ORAL, *Türk Basın Tarihi*, Ankara, 1968, s.36. İ.Tevfik, *Matbuat*, s.19. Taha TOROS, *Kurtuluş Savaşında Çukurova*, Ankara, 2001, s.218. Ancak gazetenin logosunda yer alan tarih-i tesisi: 1 Rebiyyülevvel 1337 ibaresi, 5 Aralık'ta yayına başladığını göstermektedir.

hakkında topladığımız bilgiler, Ferdâ'nın işgal döneminde, yaklaşık üç yıllık zaman zarfında, haftada iki kez düzenli olarak yayınlandığını göstermektedir.

Çukurova'da Millî Mücadele karşıtı gazetelerin en etkilisi olan Ferdâ, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası* genel sekreteri Zeynelabidin'in kardeşi Ali İlmî Efendi tarafından neşredilmiştir. Her sayıda, bir başyazı ile beraber önemli olaylar hakkında haber ve yorumlar yer almaktadır. Son sayfa genellikle reklam ve ilanlara ayrılmaktadır. Burada İngiliz kumaş ve İzmir incileri, Fransızca muallimi, dış tabibi Aharvin ve Amerikan tabib Doktor Sarkison vb. reklamların, işgal şartları içinde gazetede yer almış olması, dikkate değer bir durumdur.

Ferdâ'nın imtiyaz sahibi ve başyazarı olan şair *Ali İlmî Efendi*, yine kendisi gibi şair olan ve yıllar önce Süleymaniye'den gelip Adana'ya yerleşmiş bulunan, Şeyh Abdulbâki Fânî Efendi'nin oğlu¹ olarak, 1878'de Kadirli (Kars) kasabasında doğdu. Babasının görevi gereği Maraş'ta rüştiye, Adana'da idâdî mekteplerinde okudu. Adana'da Resmî Gazete muharrirliği, Cebelibereket Tahrirât Müdürlüğü ve Adana Sultanîsi'nde Edebiyat ve Farişî muallimliği yaptı.² II.Meşrutiyet döneminde Meclis-i Mebusân'ın ikinci devresinde (18 Nisan 1912-4 Ağustos 1912) Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndan Kozan Mebusu seçildi.³ Daha sonra Bolu Tahrirat Müdürü oldu. İşgal süresince, Hilâfet ve Saltanat'a bağlılık anlayışı içinde Millî Mücadele'ye karşı çıktı. Adana'nın Türk yönetimine katılmasından sonra, Ankara Hükümeti'ne karşı ılımlı bir tutum içine girdi. Fakat, gazetesi Ferdâ'nın varlığını devam ettiremedi. Ali İlmî Efendi, Millî Mücadele'nin sonunda yurt dışına kaçtı. 150'likler listesine alındı. Aftan sonra yurda döndü. 1964 yılında Kadirli'de öldü.⁴

Ferdâ gazetesi yazarlarından Ali İlmî'nin kardeşi *Mesud Fânî* de işgal döneminde Fransız yönetimi ile işbirliği içinde olmuştur. Daha önce Cebelibereket Maarif Müdürlüğü yapan *Mesud Fânî*, Ferdâ gazetesinde yazılarını "*Can Bey*" adıyla yazıyordu. *Mesud Fânî* Fransız işgal yönetimi tarafından Cebelibereket Mutasarrıflığına atandı.⁵ Millî Mücadele'nin sonunda 150'likler⁶ listesine alındı. Antakya'ya yerleşerek avukatlık yaptı ve 1980 yılında Antakya'da öldü. Diğer kardeşleri Zeynelabidin ise, aftan sonra yurda

¹ Taha TOROS, *Çukurova*, s.27.

² İbnülemin Mahmut Kemal İNAL, *Son Asır Türk Şairleri I*, İstanbul 1988, s.703-4. Abdullah UÇMAN, "Ali İlmî Fânî'nin Bir Mektubu" *Tarih ve Toplum* (Haziran 1993, sayı:114), s.39.

³ Ali BİRİNCİ, *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*, İstanbul, 1990, s.157.

⁴ İlhami SOYSAL, *150'likler*, İstanbul, 1985, s.149.

⁵ *Yeni Adana*, 30 Kasım 1920 Sayı:34 TBMM Zabıt Ceridesi C.8, s.443.

⁶ 150'likler: Lozan Antlaşması'ndan sonra bir genel af ilan edildi. Ancak düşmanla işbirliği yapanlar, meclise isyan edenler ve Sevr antlaşmasını imzalayanlardan oluşan 150 kişi af kapsamının dışında tutularak vatandaşlıktan çıkarıldılar. Bunlar 1938 yılında çıkarılan yeni bir yasayla affedildiler. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhami SOYSAL, *150'likler*, İstanbul, 1985.

dönmeyi reddetmiş ve atalarının yurdu Süleymaniye’de yaşayıp, orada ölmüştür.¹

III- FERDÂ GAZETESİNİN YAYIN POLİTİKASI

a) Fransız İşgali, Yerel Direniş ve Ferdâ

Ferdâ gazetesi sahip ve yazarlarının, Fransız işgal yönetimiyle işbirliği içinde hareket ettikleri, kesin olarak bilinmektedir. Bu işbirliği, hem kişisel davranışlara hem de gazetenin yayın politikalarına yansımıştır. Bu bağlamda, Fransız işgal yönetimi, Ali İlmî Efendi’nin babası *Fânî Efendi*’yi Adana Maarif Müdürlüğü’ne², kardeşi ve gazetenin yazarı *Mesud Fânî*’yi ise Cebelibereket mutasarrıflığına tayin etmiştir.³ Bu şahıslar görev mahallerinde Fransız yönetimine kamuoyu desteği sağlamaya çalışmışlardır. Ferdâ gazetesi ise nüshalarında sık sık Fransız işgal kuvvetlerinin faaliyetlerine yer vermiş, bu faaliyetleri hoşgörü ile karşılamakla kalmayıp desteklemiş ve işgal kuvvetlerinin beyannamelerini yayınlamıştır. Bu anlayışa ilişkin bazı tespitler aşağıya çıkarılmıştır.

Ferdâ gazetesinin 5 Ocak 1920 tarihli nüshasında, Kolonel Norman’ın Diyarbakır’a seyahati haber verilmektedir. Haberde, Norman’ın 5 adminisrotor ve İlhami Bey’le (Rehber gazetesi sahibi Giritli İlhami) beraber Diyarbakır’a giderken Ferdâ muhabirine bir demeç verdiği, bunun özel bir ziyaret olduğunu, bir işgal mukaddimesi olarak tefsir edilmemesi gerektiğini söylediği, “amaçlarının bölgeleri değil kalpleri işgal etmek olduğunu” belirttiği ifade edilmektedir.⁴

8 Nisan 1920 tarihli Ferdâ’da Adana işgal valisi Kolonel Bremond ile yapılan bir mülakat yayınlanmıştır. Bremond bu mülakatta; “*Kemalistlerin hudut baskınlarının asayişini bozmayacağını, Bozanti’yı muhasara eden Kemalistlerin kâmilen geri çekildiğini, Kozan dağlarında bulunan eşkiyanın harekete geçemediğini, Haruniye’de çetelerin etkisiz hale getirildiğini, Bahçe ve İslahiye taraflarında sükûnet olduğunu*”, belirtmektedir.⁵ Ferdâ’nın 13 Mayıs tarihli nüshasında ise, General Dofieux’nun “*Adana’ya servet ve istirahat bahşetmekten başka bir gayelerinin olmadığını*” belirten demecine “çok mühim” başlığı altında yer verilmekte, generalin nezaketine vurgu yapılmaktadır.⁶

Adana Valisi Celal Bey ile Fransız Şark Ordusu Müfettişi General de Plases arasında 22 Mayıs 1920 tarihinde Adana valiliğinde yaşanan bir olay, Ferdâ gazetesinde şöyle yorumlanmaktadır:

¹ SOYSAL, *150’likler*, s.150.

² *Yeni Adana*, 5 Ekim 1920, sayı:19.

³ *Yeni Adana*, 30 Kasım 1920, sayı 34, *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.8, sayfa:443.

⁴ *Ferdâ*, sayı: 96.

⁵ *Ferdâ*, 8 Nisan 1920, sayı :109.

⁶ A. Remzi YÜREĞİR, “Millî Mücadele’de Çukurova” *Yeni Adana gazetesi*, 26 Şubat 1953.

“General hazretleri refakatinde General Dofieux ve Kolonel Bromon bulunduğu halde makâm-ı vilâyete gelerek, hazırûna hitaben: Biz buraya memleketin selâmet ve asayişini temin için geldik. Başka hiç bir fikir takib etmiyoruz. Kilikya'nın selâmet ve saadetinden başka bir düşüncemiz yoktur. Bu konuda hükümet-i mahalliye'nin ve eşrafın da kemâl-i samimiyetle bize yardım etmelerini rica ederim, demiştir.

Bunun üzerine Vali Beyefendi, “Biz zaten kemâl-i samimiyetle çalışıyoruz. Ancak sizin de samimiyetle çalışmanızı görmek isteriz” cevabını vermiştir. Bunun üzerine general masaya yaklaşarak sert bir lisanla demiştir ki; “Fransa'nın samimiyetinden ne siz, ne de bütün dünya şüphe edemez. Bu sözü hükümetim adına ve kendi hesabıma reddediyorum”

Vali Bey, maksadının Fransa'nın samimiyetinden şüphe olmadığını..... izaha çalışmış ise de general oradan ayrılmıştır.

General hazretlerinin pek nazik, diplomatça beyanatına Vali Beyin o kadar ağır mukabelesini hoş görenler olabilirse de, biz bu hâl-ı acz vaziyetinde hâlâ -Talat Dayı- siyasetine devam ettikçe işte böyle resmi makamlarda bile mevkimizi küçük düşürmüş oluruz.

Vakıta bu kabil sözlerin umum üzerinde hoş tesirleri olabilirse de, yazık ki, memleket idaresinde, bilhassa böyle bir zamanda bir kıymeti yoktur”.¹

14 Ekim 1920 tarihli nüshasında, Suriye Fevkalâde Komiseri ve Şark Ordusu Başkomutanı General Gouarand'nun “Kilikya, Ayıntab ve Kilis Ahalisine” başlıklı 9 Ekim tarihli beyannamesinin tam metnini yayınlayan Ferdâ gazetesi, 13 Ocak 1921 tarihinde Fransız istihbarat şubesi bildirisini yayınlamıştır. Bu bildiri, “Kemalistler'in 1920 yılında planladıkları hareketleri gerçekleştiremedikleri, Kilikya cephesini terk edenlerin, doğu cephesinde de başarısız oldukları” iddia edilmektedir.²

27 Şubat 1921 tarihli Ferdâ gazetesinde ise, Kilikya Komutanı General Dufieux'nun 264 numaralı bildirisi yayınlanmıştır. 19 Şubat tarihli bu bildiri özetle;

“1-Kilikya işgal kuvvetleri Komutanlığından izin belgesi almayanların, bölgeye girmesinin yasak olduğu,

2-İlgileri, ikâmet ettikleri mantıkta da bulunan Fransız, asker, memur veya siyasi görevliler vasıtasıyla işgal komutanlığına başvurmaları,

¹ Ferdâ, 27 Mayıs 1920, sayı :135.

Vali Celal Bey, Bonn'da mülkiye öğrenimi görmüş, Erzurum Edirne ve Halep valiliği yapmış, 2 Kasım 1919'da Adana valiliğine atanmıştır. Bu görevi sırasında Fransız işgal yönetimine karşı tavız vermeyen politikasıyla dikkat çekmiştir. İşgal yönetimi ve Millî Mücadele'ye karşı olanların aleyhte kampanya ve propagandaları sonucu, İstanbul Hükümeti tarafından görevden alınarak, yerine Bağdadizâde Abdurrahman Efendi vali vekili olarak tayin edilmiştir. Abdurrahman Efendi, işgal yönetimi ile uyumlu çalışmasının sonucu bu görevde kalmıştır. Kâmil ERDEHA, *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul 1975, s.313 vd. BOA, MV. Dosya:220, vesika:220.

² Ferdâ, 13 Ocak 1921, sayı:197

3-Askeri veya mülki görevlerin, kararnamenin uygulanmasından sorumlu oldukları” belirtilmektedir.¹

Ferdâ gazetesi, Fransız işgal kuvvetlerinin faaliyetlerine karşı gösterdiği hoşgörüyü, kuva-yı milliye faaliyetlerine karşı göstermez. Nitekim 27 Mayıs 1920 tarihli Ferdâ gazetesinde; Mersin civarında Türk ve Ermeni çetelerin çarpıştıkları haberine yer verilmiştir. Aynı sayıda çetelerin taarruzu nedeniyle Adana-Mersin demiryolunun üç gündür kapalı olduğu belirtildikten sonra; “Çetelerden hatta taarruz edilmemesini rica etmek beyhüde... Vali Bey’in himmetine sığınsak, ben ne karışırım, Fransızlar’a anlatınız der. Fransızlardan bir yardım beklesek, ne yapalım kendi çeteleriniz yapıyor, derler” sözleriyle yine milliyetçiler suçlanmaktadır. “**Merçin Faciası**” başlıklı haberde ise, düşüncesiz bir teşvik üzerine Kozan cihetindeki milliyetçi çetelerin Ceyhan’a saldırdıkları ve 100’den fazla zavallı Türk’ün “birkaç serserinin iğfâli yüzünden mahvolduğu” ifade edilmektedir.²

Yüreğir Ovası Muharebe’si Adana’nın kurtuluş mücadelesinde önemli bir yer teşkil eder. Zira Fransız kuvvetleri, Ceyhan ve Seyhan nehirleri arasındaki bu verimli topraklara hakim olabilmek için 9 Temmuz 1920’de top ve tank desteğinde, 2000 kişilik bir kuvvetle, Yüreğir Ovası harekâtını başlatmışlardır. 20 günden fazla süren bu hareket sırasında, millî kuvvetler, ovada tutunma şansı bulamayarak kuzeye çekilmiş, fakat o arada, birçok küçük çarpışmada düşmana önemli kayıplar verdirmiştir.³ Çukurova’da Kurtuluş Savaşı’nın bu en acılı günleri, bölge insanının belleğine “**Kaç-Kaç**” adıyla kazanmıştır. 25 Temmuz 1920 tarihli ve 149 sayılı Ferdâ gazetesinde, bu muharebe ile ilgili olarak, “**Efendiler Nereye?**” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Ferda’nın bu yazısında, kuva-yı milliye birliklerini küçümseyen bir üslupla şu ifadelere yer verilmektedir:

“Efendiler nereye?

Bir seneden beri kesip yakarak, köpürüb kükreyerek bir milleti çil yavrusu gibi dağlara düşürdükten sonra, efendiler nereye?

Vatanı kurtaracağınızı, Adana’yı cayır cayır yakacağınızı söyleyerek biçare bir milleti hamama girer gibi birer bohça ile yalın ayak ardınıza düşürdükten sonra, milliyetçiler nereye?

Biz de ne saf insanlarız ! Kırk yıllık bildikleriniz olduğu halde gürlütünüze inanmış, çatırtınızı gerçek sanmıştık. Sanmıştık ki, son defacık olsun sözünüzde durur, biraz oturursunuz. Belki düşmanlarınızdan, belki aldattığınız halktan utanarak biraz düşünürsünüz. Acı acı mağlubiyetinizi işterek şimdi anlıyorum ki, yine kaçıyor, yine tabana kuvvet uzaklaşıyorsunuz. Hani Adana’yı kurtaracak, hani kaçanları yerine getirecektiniz. Hani altı aydır Tarsus’u düşürecek, hani bilmem hangi haftanın Cuma namazını burada

¹ Ferdâ, 24 Şubat 1921, sayı: 209

² Ferdâ, 27 Mayıs 1920, sayı:135.

³ Kasım ENER, *Adana Cephesi*, s.180-190.

kılacaktınız. Adana'yı kurtarmadan, kaçanları yerine getirmeden, Tarsus'u düşürmeden, Cuma namazını kılmadan, kahramanlar nereye?

Köyleri yangın yerine, şehirleri viraneye benzetip, milleti ianeye muhtaç ettikten sonra, bedbahtlar nereye?"¹

Ferdâ gazetesinin, 12 Eylül 1920 tarihli 162 sayılı nüshasındaki **"Çetelerin Toplari"** başlıklı yazıda da, benzer bir şekilde, kuva-yı milliye birliklerini küçümseyen alaycı bir yaklaşım söz konusudur:

"Çetelerin elinde iki tane on buçukluk top varmış. Bunlardan kâbil-i istimal olanının geçen gün Fransız müfrezeleri tarafından yakalandığı malumdur. O gün çeteler ilk gülleyi Kurtepe'sinden atmaya başlar. Fakat güllerin yetişmediğini anlayınca, topu bağların yukarısında ve buraya bir saat mesafedeki Sütlüklüpinar'a getirirler ve oradan ateşe başlarlar. Fakat gece yarısı Fransızların baskınına uğrayarak kaçtıkları ve topu hali üzere bıraktıkları malumdur.

Diğer top da yüzbeşlik imiş. Fakat top Avusturya'nın, gülle Almanya'nın, kundak da Bulgar'ın imiş. Kamayı da bizim ağalar uydurmuşlar. İşte Adana'yı yacacakların, memleketi fethedeceklerin kuvvetleri!

Yazık bu serserilerden necat bekleyen akıllılara"²

Ferdâ gazetesi, Haçin (Saimbeyli)'in millî kuvvetlerin eline geçmesi üzerine, okuyucularına üzüntülerini şu cümlelerle duyurmaktadır; *"Kemalistler Haçin'i düşürmek için birkaç tane büyük top getirtmişler. Uzun müddet devam eden bombardumanla Haçinlilerin kuvve-i mukavemetini kırabilmişlerdir. Bunda müteârizlar için hiçbir şan ve şeref yoktur.... Bu vahşiyâne hareketten dolayı bütün Ermeni vatandaşlarımıza arz-ı teessür ederiz. Biliyoruz ki, bu hainler maatessüf milletdaşlarımızdan bulunuyorlar."³*

Ferdâ gazetesinin, aşağıdaki haberlerde kullandığı üslup da, kuva-yı milliye faaliyetlerine karşıt bir yayın politikasını ortaya koymaktadır. Burada, kuva-yı milliye'nin esas itibarıyla baskı, huzursuzluk ve düzensizlik kaynağı olduğu düşüncesiyle hareket edilmektedir.

"Çete hücumları dolayısıyla müdafasız kalan Ayas kasabasında barınamayarak geçen yaz ibtidalarında Dört Yol'a iltica eden Ayas kaymakamı

¹ YÜREĞİR, *Yeni Adana*, 15 Haziran 1953.

²Burada bahsedilen olay 12-15 Ağustos 1920 tarihli Fransızların Kurttepe baskınıdır. İki adet 10,5'lik top ile şehir dövülmüş, Fransız ve Ermeniler telaşa düşmüştür. Fakat keşif uçaklarıyla tespit sonucu bir baskınla, toplardan biri Fransızlar tarafından ele geçirilerek şehre getirilmiş ve halka teşhir edilmiştir. Kasım ENER, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Ankara, 1970, s.209

³ YÜREĞİR, *Yeni Adana*, 2 Temmuz 1953, *Ferdâ*, 25 Ekim 1920 176. Sayıdan naklen.

Halbuki Yeni Adana gazetesi, aynı olayla ilgili olarak; Haçin'de bir tek İslam'ın kurtarılmadığını, Ermeni Cebeciyan çetesinin 300 aileden oluşan bütün Haçin Müslümanlarını öldürdüğünü, bir Ermeni çocuğun ifadelerine dayanarak, yazmaktadır. *Yeni Adana*, 4 Ekim 1920, sayı; 35

Ali Efendi bu hafta mahall-i memuriyetine avdet etmiştir. Kazada şayan-ı memnuniyet bir sükûnet vardır.

Kars Kaymakamı Hazım Bey, milliyetçilerin biçare halka reva gördükleri zulüm ve tazyike tahammül edemeyerek evvelki gün Cebelibereket hükümetine arz-ı teslimiyet etmiştir. Hazım Bey'in hareketi şayan-ı tebriktir.

Kars kıtaatı nizamiye kumandanı Yüzbaşı Ali Rıza Efendi taburundan hemen tamamen firar eden efradın güya firarını teşvik ettiği bahanesiyle Maara'ya sevk olunmakta iken, belde çetelerin hakkında reva gördüğü zulüm ve işkencelere dayanamayarak firar ve Cebelibereket hükümetine dehalet etmiştir.

Cebelibereket Jandarma Taburu efradını isyana teşvik ve Osmaniye'nin harabiyetini intac eden Jndarma Gavur Ali evvelki gün yakalanarak Dörtöl'a götürülmüştür".¹

b) Millî Mücadele ve Ferdâ

Ferdâ gazetesi, yerel boyutta olduğu gibi, ulusal boyutta da Millî Mücadele'ye ve onun kadrolarına karşı bir politika izlemiştir. Bu yayın politikasının oluşmasında, düşünsel temeller bakımından, Hilâfet ve Saltanat'a bağlılık ile İstanbul Hükümetleri önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, 29 Nisan 1920 tarihli Ferdâ gazetesinde (büyük puntolarla);

"Vatan tehlikede - Mağlubiyetimizden sonra akıl ve hâle uygun bir selâmet yolu takip edilmeli idi - Teşkilât-ı millîye badiresi - Kuva-yı Millîye'nin emr-i ilâhiye ve şer'i şerefiye mugayir hareketleri - Bir haftaya kadar arz-ı teslimiyet etmeyen bağiler şiddetle te'dip olunacak" şeklinde özetlenen hükümet beyannamesi yayınlanmıştır.² Bu beyanname, hem İstanbul Hükümeti'nin hem de Ferdâ gazetesinin, Millî Mücadele'ye bakışını yansıtmaktadır.

Millî Mücadele'nin meşru olmadığı yolundaki Şeyhülislâm fetvaları, Ferdâ gazetesinin 29 Nisan 1920 tarihli nüshasında yayınlanmış ve bu nüsha, Fransız uçakları marifetiyle halka dağıtılmıştır.³ Bu fetvaların Adana Ulu Camii kapısına asılmasının geciktirilmesi de Ferdâ gazetesinde eleştirilmiş, 27 Mayıs tarihli nüshada "**Nihayet Yapıştırılabildi**" başlığıyla, haber okuyuculara duyurulmuştur.⁴ Ferdâ gazetesi, "**Padişahımıza Te'yid-i Biat Edelim**" başlıklı başka bir yazıda, "**Ankara Hükümeti'nin ve Büyük Millet Meclisi'nin hukuk-ı saltanat ve hilâfete mâlik bir padişah tanımayacağı**" belirtilerek; "**Bir millet sevgili padişahından nasıl vazgeçer? Bir Türk kendi ulu hakanından nasıl**

¹ Ferdâ, 13 Ocak 1921, sayı:197

² Ferdâ, 29 Nisan 1920, sayı:127

³ Yusuf AYHAN, *Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adananın Kurtuluşu*, Adana 1963, s.40

⁴ Ferdâ, 27 Mayıs 1920, sayı:135 "Saltanat ve hükümet aleyhinde silaha sarılanlarla mücadele ve muharebenin meşruiyetine dair neşr buyrulan fetva-yı şerife ve hükümet beyannamesi nihayet dünkü gün cami-i kebir kapısına ta'lik edilebildi.

Halbuki bu suretler Adana'ya gelesi bir aydan fazla olmuştur...."

ayrılır? Bir müslüman bu iftiraka nasıl tahammül eder?” demektedir. Aynı nüshada Ali İlmî Efendi, Padişahın en zor günlerinde bile bütün Osmanlı ülkesini düşündüğünü, milletine karşı şefkât ve muhabbet beslediğini, galip devletlerin bile, makam-ı hilâfet ve saltanata karşı hürmet ederek, hukuk-ı şahanesini tasdik ettiklerini söyledikten sonra, “Ankara Hükümetinin, nasıl bir maksâd-ı siyasetle olursa olsun, ilan ettiği istiklâlîni” tanımayacağını beyan etmektedir. Millî Mücadele’yi padişah ve halifeye karşı “isyan” halinde olmakla suçlayan Ali İlmî Efendi, Ankara Hükümeti’nin Londra Konferansı’na temsilci göndermek istemesini, “İstiklâl İlanı” olarak yorumlamaktadır.¹

Ali İlmî Efendi’nin yukarıda izah edilen düşüncesi, gazetenin Saltanat-Hilafet ve Millî Mücadele ile ilgili genel politik görüşünü yansıtmaktadır.

Mustafa Kemal önderliğindeki hareketin milliyetçilik anlayışını, “millî kantariye, millî attariye, millî bakkaliye, millî bilmem ne?” sözleriyle eleştiren Ferda gazetesi², 20 Mayıs 1336/1920 tarihli 133 sayılı nüshasında, Sultan Hamit devrinin kırmızı fesli hafiyelerinin İttihat Terakki’ci olduğundan bahisle, bunların “millî şirket dalaveresi ile milletin kanını emen alçaklar” olduğunu, şimdi de “milliyetçi unvan” ile ortaya çıktıklarını belirterek, bugüne kadar millet için ne hizmet yaptıklarını sorgulamaktadır.³

Ferdâ gazetesi, 1921 yılı başlarında, “Konya, Karaman, Tefenni, Bozkır, Tokad, Kayseri, Bolu ahalisi kâmilen Kemalistler aleyhine kıyam etmişlerdir”⁴ diyerek, Millî Mücadele’nin halk desteğine sahip olmadığını belirtmektedir.

Ferdâ’nın yayınladığı yazılarda, yorum ve haberlerde “çete”,⁵ “Kemalist”, “milliyetçi” olarak tanımlanan Millî Mücadele lider ve kadrolarına saldırı, hakaret, küçümseme vardır. Bu yazılarda alaycı ve aşağılayıcı bir üslup ve dil kullanılmıştır. Ferdâ’nın bu anlayışını aşağıda özetlenen “Siyasi Mezcûblar” başyazısında görmek mümkündür:

“Eskiden ilâhi mezcûblar var idi. Cezbe-i aşk-ı Hakk ile kendinden geçerek sermest ve hayran gezen bu Allah adamları, ne yaptıklarını bilmezlerdi. İşlediklerinden dolayı (da) mes’ul tutulmazlardı. Çünkü kendilerine mâlik değillerdi. Kalplerine, fikirlerine, muhabbet-i Hüda hakim olmuştu.

¹ Ferdâ, 24 Şubat 1921, sayı: 209.

² YÜREĞİR, *Yeni Adana*, 30 Haziran 1953

³ Ahmet Remzi YÜREĞİR, “Millî Mücadele’de Çukurova” *Yeni Adana gazetesi*, 31 Mart 1953.

⁴ Ferdâ, 13 Ocak 1921, sayı 197

⁵ *Yeni Adana gazetesi*, “çete” tanımlamasının bu kuvvetleri birer âsi, eşkıya mertebesine indirmeye matuf olduğunu belirterek; “Türk hiçbir zaman çete olamaz... (bunlar) çete değil, azimkâr millet ordusudur” demektedir. 1 Ocak 1921, Sayı: 43

Şimdi de siyasi meczûblar zuhura başlamıştır. Bunlar da aşk-ı vatanla bi-karar olmuş... ve o muhabbet-i saike ile ne yaptıklarını, ne söylediklerini, ne yazdıklarını bilmezlermiş. Keşke o muhabbet rıyasız bir muhabbet olsa. Meczûbân-ı ilâhi gibi kendilerini takdis ederdim. Zira, böyle bir muhabbete esir olmak nefsin en büyük mertebe-i kemâlidir. Vatana muhabbet eczâ-i imandandır....

Bu mahallerde zuhur eden sârî bir hastalığı men için bütün bir şehri ateşe vermek, ne menfaatle, ne hamiyetle ve muhabbetle kabi-i te'lif olmayan divaneliklerdir.

Bu mecnunâne hareketlerin zararları yalnız yapanlara taalluk etse idi, belki biz sükût ederdik. Lâkin belâ gelirken kabahatliyi, kabahatsizi ayırmıyor...”¹

Ferdâ gazetesinin, Millî Mücadele'ye yönelttiği eleştirilerden biri de Bolşeviklik suçlamasıdır. Nitekim 19 Nisan 1920 tarihli nüshasında, “İngilizlerin zaten gücendirildiği, Fransızlarla halkın boğuşturulmak istendiği, Bolşevik siyaseti güden eşkıyanın, Bolşevikliği kapımıza kadar getirdiği ve evlerimize ateşi koymak üzere olduğu” ifade edilmektedir.²

Ankara Antlaşması'nın imzalanması ve Çukurova'nın Türk yönetimine katılmasından sonra Ferdâ gazetesi, yayınlarını ılımlı bir politika izleyerek sürdürmek istemiştir. Bu yayınlar, daha çok, Ermeniler ile Türkler arasında bir gerginliğin yaşanmaması, Ermeni göçünün önlenmesi ve iki toplumu karşılıklı güven ortamı içinde varlıklarını sürdürmesi amacına yöneliktir. Nitekim Ankara Antlaşması sonunda, Çukurovadaki gayri müslimlerin bölgeyi terk etmeleri konusunun işlendiği yazıda, Adana'nın durumu şöyle tasvir edilmektedir:

“Erkeklerimizden başka kadınlar ve çocuklar da yollara döküldüler. Abidin Paşa Caddesi, satılığa çıkarılan eşyadan, bir panayır yerine döndü...Biz Türkler kadar Ermeni vatandaşlarımızın da bu topraklar üzerinde hakk-ı hayatı olduğunu teslim ediyoruz. Eğer bu memleketin saadet ve selâmetine müşterek bir emel besliyor isek, bugünkü heyecana nihayet vermeliyiz.

Hristiyan vatandaşlarımıza sükûnetlerini, itidallerini, temkinlerini gayip etmemelerini ve selâhiyatdâr makamlardan verilen bunca talimata itimad edilmesini tavsiye eder, müslüman kardeşlerimizin de bilhassa şu noktaları nazar-ı dikkate almalarını rica ederiz.

- Gayri müslimleri incitecek bir söz, ima ve işarette bulunmayın.

-Geçmişten bahsetmeyin.

-Başkasının elinde bulunan mala sahip çıkarak munazaaya mahal bırakmayın.

-Memlekette henüz idare-i örfiyecari olduğundan sükun va vakarın muhafazası.

-Vatanın halas ve saadeti için bütün şahsî kin ve garazdan sarf-ı nazar

¹ Ferdâ, 5 Ocak 1920, sayı 96.

² YÜREĞİR, Yeni Adana, 19 Şubat 1953, Ferdâ, 19 Nisan 1920 tarihli 125. sayıdan naklediyor.

-Her ferdin hukuk-ı şahsiyesi mahfuz olduğundan hükümetin adaletine itibar”¹

Sonuç olarak, Ferdâ gazetesi, üç yıllık yayın hayatı boyunca Millî Mücadele karşıtı bir yayın politikası izlemiştir. Yayınlarının böyle bir anlayış zeminine oturmasında, idare ve yazı heyetinin Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarından oluşması, hilâfet ve saltanata bağlılık, Millî Mücadele’yi küçümseme, kişisel çıkarlara göre hareket etme gibi etkenler rol oynamıştır.

IV- ANKARA HÜKÜMETİNİN FERDÂ İLE İLGİLİ TUTUMU

Ferdâ’nın Hilâfet ve Saltanat bağlamında, Fransız işgal kuvvetlerinden yana ve Millî Mücadele aleyhindeki tutumu, Ankara Hükümeti tarafından titizlikle takip edilmiştir. *Heyet-i Temsiliye*, Sivas’ta bulunduğu sırada, 3/12/1919’da, Adana’da yayınlanan Ferdâ gazetesinin serbest girişine izin verilmemesi hakkında Harbiye Nâzırı Cemâl Paşa’nın dikkatini çekmiştir.²

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Nutuk’ta bu olayı şöyle açıklamaktadır:

“İşgal zamanında Adana’da Ferdâ namında, Kuva-yı Milliye aleyhinde, bir ecnebi gazetesi intişâr ediyordu. Bu gazete mahza, Anadolu efkâr-ı milliyesini iğfâl ve izlâl maksadıyla ve bizim aleyhimizde hezeyanlarla mali sütunlara mâlik idi. Bittabii bu gazetenin dahile girmesine mumanaat ettik. Fakat bu gazetenin memlekete okunmasını elbette faydalı gören Ali Rıza Paşa kabinesinin Dahiliye Nâzırı Cemâl Paşa’nın mükerreren tezkiye eylediği Damat Şerif Paşa, Ferdâ gazetesinin, bu zehirli paçavranın, serbesti-i duhulüne mümanaat olunmaması için emirler vermişti. Bu sebeple, Şerif Paşa’nın arkadaşı Cemâl Paşa’nın 3 Kanunuevel 1919’da nazâr-ı dikkatini celbettik.”³ Burada sert bir üslupla eleştirilen Ferdâ gazetesinin, yayın politikası nedeniyle, Anadolu’ya girmesinin yasaklandığı anlaşılmaktadır.

Londra Konferansı sırasında, Adana mebusu Zamir Bey (Damar Arıkoğlu) 26.2.1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yaptığı bir konuşmada, Ferdâ’nın Fransız parasıyla yayınladığını, Fransa’nın bu gazete sahiplerine memuriyet vermek suretiyle propaganda yaptırdıklarını belirttikten sonra “Şimdi bu alçaklar, bugün Fransızlar hesabına ahaliden cebren imza topluyorlar”⁴ diyerek, Ferdâ gazetesi ve kadrosunu eleştirmektedir.

Ferdâ gazetesi yöneticileri, Çukurova’nın Türk yönetimine katılmasından sonra ülkeden kaçmışlardır. Lozan Antlaşması’ndan sonra da 150’likler listesine alınarak ülkeye girişlerine izin verilmemiştir. Ancak 1937 yılında ilan edilen aftan sonra ülkeye girmeleri mümkün olmuş, bazıları bu haktan faydalanmayı da reddetmiştir.

¹ Ferda, 14 Kasım 1921, sayı:279. Bütün iyi niyetli girişim ve çabalara rağmen, bölgedeki gayri müslimlerin hemen tamamı, Fransız işgal güçleriyle birlikte Çukurova’yı terk etmişlerdir. Bkz. İbrahim İSLAM; “Çukurova’da Ermeni Terörü” Kuva-yı Milliye Dergisi, 8/78(Temmuz 2004), s.42-45

² Bekir Sıtkı BAYKAL, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara 1974, s.69.

³ *Nutuk*, c.I, İstanbul 1951, Türk Devrim Tarihi Enst., s.331.

⁴ *Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, c.8, Ankara, 1945, s.443

SONUÇ

Medya, kanaatlerin biçimlenmesinde, belli konularda düşünce ve kamuoyu oluşturmada, görüş bildirmede ve benimsemede, sorunların çözümüne ilişkin argüman ortaya koymada önemli bir işleve sahiptir. Medya insana, neyi ve/veya ne hakkında düşünceğini göstermede belirleyici rol oynar.

Gerek Osmanlı Devleti'nde, gerekse Millî Mücadele döneminde Türkiye medyası, gelişmiş devletlerin veya azınlıkların etkisini ve olumsuz propagandasını karşılayabilecek bir düzeyde olmamıştır. Mütareke döneminde, işgal kuvvetleri hareketlerini meşru bir zemine oturtmak için, kamuoyu oluşturmaya özel bir önem vermişlerdir.

Ferdâ gazetesi, bir yandan Hilâfet ve Saltanata bağlılık, öte yandan İttihatçılardan intikam almak düşüncesi içinde, işgal kuvvetleri ile işbirliği yaparak, Millî Mücadele'ye karşıt bir yayın politikası işlemiştir. Bu politika ile, halkın işgale karşı tepkisinin azaltılması ve Millî Mücadele'nin başarısı konusunda bir kuşkunun ortaya çıkması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bazı gelişmelerin sağlandığı da görülmektedir.

Millî Mücadele döneminde Adana'da, *Ferdâ* gazetesi Fransızlar'ın saltanat ve hilafet adına bölgeye zenginlik ve refah dağıtmak üzere geldiğini yazmakta, *Rehber* gazetesi, Delibaş Mehmet Ağa ile "rüfekâ-yı muhteremesinin" Mersin'den Adana'ya intikalini Ermenilere müjdelemektedir. *Adana Postası* da Yunanistan'ın Eskişehir'i alarak Ankara'ya doğru ilerlediğini, Ermeni gazetelerinden "mevsuken"(!), bildirmektedir. Bu şartlar altında Çukurova'da Millî Mücadele'ye destek veren, kurtuluş ümidini her zaman canlı tutmaya çalışan tek yayın organı ise *Yeni Adana* gazetesi olmuştur. Bu durum, Millî Mücadele'nin ne denli büyük zorluklar altında kazanıldığını göstermesinin yanında, düşünce ve basın özgürlüğünün sınırlarının da tartışılabilir olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

1. Arşiv ve Koleksiyonlar:

Genelkurmay Askeri Tarih Arşivi (ATASE).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları Katalogu (MV).

Ferdâ Gazetesi Koleksiyonu.

Yeni Adana Gazetesi Koleksiyonu.

TBMM Zabıt Ceridesi I.Devre, Ankara, 1940-1961, c.4, c.8.

2. Araştırmalar:

ABADAN, Nermin; *Halk Efkârı Mefhumu ve Tesir Sahaları*, Ankara, 1956.

AKYÜZ, Yahya; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Ankara, 1988.

ARIKAN, Zeki; *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, Ankara, 1989.

- ATATÜRK, M.Kemal; *Nutuk*, c.I, İstanbul, 1951, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü.
- AYHAN, Yusuf; *Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu*, Adana, 1963.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı; *Heyet-i Temsiliye Kararları*, Ankara, 1974.
- BAYKAL, Hülya; "Millî Mücadele'de Basın", *ATAM*, IV/ 11 (Mart 1998).
- BİRİNCİ, Ali; *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, İstanbul, 1990.
- COŞAR, Ömer Sami; *Millî Mücadele Basını*, İstanbul, 1967.
- ENER, Kasım; *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Ankara, 1970.
- ERDEHA, Kâmil; *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul, 1975.
- ESKİ, Mustafa; *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Ankara, 1995.
- GÜNER, Zekai –KABATAŞ, Orhan; *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Ankara, 1990.
- İNÜĞÜR, M.Nuri; *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, 1982.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal; *Son Asır Türk Şairleri I*, İstanbul, 1988.
- İSLAM, İbrahim; *Millî Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1995.
- İsmail Tefkik, *Adana Vilayeti Matbuatı*, İstanbul, 1932.
- ORAL, F.Süreyya ; *Türk Basın Tarihi*, Ankara, 1968.
- ÖKTE, Ertuğrul Zekai; "Millî Mücadele Döneminde Propaganda Hizmetlerinin Örgütlenmesi," *BTTD* 25(Mart 1987).
- ÖZKAYA, Yücel; *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın*, Ankara, 1989.
- ÖZTOPRAK, İzzet; *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Ankara, 1981.
- ÖZTOPRAK, İzzet; *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Ankara, 1989.
- SEZER, Duygu; *Kamuoyu ve Dış Politika*, Ankara, 1972.
- SOYSAL, İlhami ; *150'likler*, İstanbul, 1985.
- TOROS, Taha; *Kurtuluş Savaşında Çukurova*, Ankara, 2001.
- TÜRKGELDİ, A.Fuat ; *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Ankara, 1948.
- UÇMAN, Abdullah; "Ali İlmî Fânî'nin Bir Mektubu" *Tarih ve Toplum* (Haziran 1993, sayı:114).
- YÜREĞİR, A. Remzi; "Millî Mücadele'de Çukurova" *Yeni Adana gazetesi*, Ocak-Ağustos 1953.

EKLER

EK 1 : Ferda Gazetesinin Logosu.

EK-2 Ferda Gazetesinin Fransız İşgal Yönetiminin Beyannamesini Yayınladığı Sayılardan Bir Örnek

